

ALEKSANDRS GRĪNS

DVĒSEĻU PUTENIS

ROMĀNS

Jēkabs (Aleksandrs) Grīns 1917. gadā

*Jauno dienu draugiem,
kas mira Tīreļpurvā,
un tuviem un tāliem,
kam acis sedz brāļu kapu smiltis.*

DVĚSEĽU PUTENIS

I daļa

I

Es klīstu pa Rīgas ielām, nedzirdēdams viņu trauksmīgās čalošanas un kararatu rīboņas, kas tagad rīb un dārd bez stājas, un skatu netvertas man aizpeld garām pretimnācēju sejas. Pat mūsu reālskolas direktora kokardoto cepuri es pamanu tikai pēc tam, kad starp viņas nēsātāja drukno muguru un mani jau viļņo gājēju drūzma.

Man ir sešpadsmit gadi, un šodien es pirmo reizi skūpstīju sievieti.

Taisnību sakot, tā vēl nebija sieviete, tikai ģimnāziste, un skūpstītāja drīzāk bija viņa, nevis es. Bet galu galā tas tak vienalga.

Es esmu noreibis no agrīnā pavasara smaržām, kuras dvašo rēnais aprīļa gaiss, un reizē pilns līksmes, nekad vēl neizjustas pašapziņas, kas liek vērot cilvēkus un visu pasauli pavisam citādākām acīm nekā vakar un aizvakar.

Tad es iegriežos Esplanādes apstādījumos un apsēžos uz soliņa, pār kuru noliecis savus jau pumpurotos zarus vecs ievu krūms. Te ir klusi, maz manāma trošu minēju soļu klabēšana un maršrotu gājiena smagais, šūpojošais ritms. Te var netraucēti sapņot, vērojot mākoņu barus, kas gausi peld garām vakara saulei, vizēdami viņas staru zeltainajā mirdzumā.

Es ļauju saviem zēna sapņiem peldēt padebešu bariem līdzī.

Kaut es būtu vismaz divus gadus vecāks un septītā – kā Edgars –, nevis sestā klasē! Tad jau šoruden man būtu kabatā studiju grāmatiņa un pēc Jaungada varbūt arī studenta cepure galvā ar Selonijas vai Tālavijas krāsām. Nē, labāk Selonijas – kā Mirdzas brālim Konrādam. Visi mani uzskatītu par pieaugušu, un es varētu iet pie Mirdzas tēva un teikt:

“Kauliņa kungs, jūsu meita un es – mēs mīlam viens otru un pagājušā pavasarī Bastejkalna kafejnīcā saderinājāmies. Lūdzu Mirdzas jaunkundzes roku.”

Skaļi čalodamas, aizsoļo garām divas skolnieces, saķērušās roku rokā, un viņu brūno svārciņu šalkoņa liek maniem sapņiem atstāt

Mirdzas tēva kabinetu un sākt aijāt viņas trauslo augumu.

Tā aijāja viņu manas rokas, kad skolēnu vakarā valša ritms mūs nesa citiem dejojāju pāriem līdz.

Tad es atceros kafejnīcu: bez mums tur cita neviena nebija, Rīga likās dziļi lejā, un vecais viesmīlis bija pagriezis muguru.

Es aizveru acis, grimdams nesen pārdzīvotā atmiņās, un man liekas, ka manam vaigam atkal glaužas klāt smejoša un pietvīkusi sejiņa, maigas lūpas uz mirkli skar manējās un čukstēdamas saka:

“Mīļais!”

Ak, tas tikai ievu krūmu zars, kas saviem pumpuriem noglāstīja manu seju. Viņš dreb un viegli šūpojas, kā neskams nedzirdamu sveicienu. Es pārvelku ar roku pār vaigu, spiežu plaukstu pie lūpām, un no viņas nāk viegla, tikko vairs nojaušama parfīma elpa.

Saule jau nolaidusies aiz namu jumtiem, bet vakaru pusē visa debesu mala deg rieta ugunīs.

Es pieceļos un eju mājās.

II

Edgars jau pārnācis, bet sēd tumsā. Istabiņas logā liesmo vakarblāzmas atmirdzums.

“Kāpēc tu neaizdedz lampu?” es prasu, vilkdams nost mēteli.

Brālis neatbild. Viņš sēd pie galda, atbalstījis galvu rokās, un veras logā, kas izskatās sarkans kā asinis. Es nosēstos Edgaram pretim un paskatos tam sejā – arī viņa šķiet asinssarkana.

“Kur tu tik ilgi biji?” viņš prasa, kā taisīdamies bārties, bet balsī nav parastās pārākuma apziņas. Tā skan aizlauzti un dobji.

“Tāpat pastaigājos,” es vilcinādamies atbildu un gribu savukārt sameklēt kādu vaicājumu, lai brālim nebūtu laika mani tincināt. Nekas negadās, bet Edgars aizsteidzas man priekšā.

“Vāci pie Jelgavas,” viņš saka, un balss tam skan aizlauzti. “Gubernators jau aizbēdzis uz Rīgu un krievu štābi ar.”

Man sažņaudzas sirds un sāk trīcēt lūpas.

“Edgar, bet tad jau mūsu mājas...”

Brālis aizgriežas uz loga pusi.

“Frontes viņā pusē, kā tad citādi,” viņš auksti atsaka, bet šim aukstumam var dzirdēt cauri tikko savaldītu drebēšanu.

Es iekrītu gultā un sakožu zobus, stīvi vērdamies griestos, kas gurdi balto istabiņas tumsā. Tad viņi aizpeld projām, un es redzu cieto, grumbu šņīpām izvagoto tēva seju, mātes laipnos vaibstus, mūsu mājas, ap kurām šalc vecas, kuplzarotas liepas, vasarā pilnas bišu sanēšanas, un mūsu pļavas, kurām cauri vijas Platone, ik pavasari tās mēslodama treknām, no Lietavas sanestām dūņām.

Tad es ļājuju asarām vaļu. Elsas rausta mani visu līdz vēlai nakts stundai, kad ārā kļuvis klusāks lielpilsētas troksnis. Nemanot piezogas un pārvar mani miegs. Kad pamostos, ir jau liela diena.

Edgars vēl sēd pie galda, atbalstījis galvu rokās. Viņam ir bāla seja un piesarkušas acis.

Varbūt no negulēšanas un varbūt arī no asarām, kuras tas, man neredzot, ir raudājies.

III

Kararatu dārdēšana Rīgas ielās kļuvusi stiprāka, bet toties gausāka palikusi gājēju gaita. Liekas, it kā viņiem vairs nebūtu kur steigties, jo viņi iet pavisam lēni un klausīdamies un tad uz brītiņu apstājas pavisam, vērodami tālu, tikko nojaušamu dunoņu. Tā nāk no Jelgavas puses un brīžiem kļūst dzirdamāka, bet brīžiem apklust pavisam.

Skolā pārtrauktas mācības. Divi skolotāji jau aizbēguši, citi steidz sakravāt mantas. Viņi grib būt gatavi doties ceļā, kad pienāks evakuācijas pavēle, un to gaida kuru katru brīdi.

Gar mums tie vairs neliekas zinīs, un vienīgā mūsu autoritāte ir vecais skolas šveicars Kārkliņš, kurš iezvana un izzvana stundas un palīdz skolotājiem novilkt virsdrānas. Tagad šīs funkcijas izbeigušās – Kārkliņš klīst pa koridoriem, tērzēdams ar skolēniem. Viņš ir lāga

vīrs, labprāt piedalās vecāko skolēnu rīkotos iedzeršanas vakaros un starpstundās izpalīdz ar papirosiem. Eksāmenu laikam nākot, Kārkliņš nervozē līdz ar mums un pārbaudījumu dienās rūpīgi pēta un ziņo mums skolotāju garastāvokli, jo tas un nevis skolēnu zināšanas ir pats galvenais. Pašiem nemanot, mēs esam sākuši šķīroties pēc gubernām: vidzemnieki par sevi un kurzemnieki par sevi. Pirmo barā vēl šad tad ieskanas jautras valodas un smieklu šalka, bet kurzemnieki ir klusi, drūmām, bālām sejām, un no daudzām acīm redzams, ka šonakt viņas nav slēdzis miegs.

Kārkliņš šodien vairāk turas kopā ar kurzemniekiem un cenšas mūs uzmundrināt ar labām vēstīm. No Pēterpils nākot pašas ķeizarienes jātnieki ar garu gariem japāņu lielgabaliem – gan aizdzīšot vācus atpakaļ līdz Šauļiem un pāri prūšu robežai.

Mēs labprāt gribētu ticēt sava drauga stāstam, bet pārāk labi pazīstam viņa seju, lai nemanītu, ka tas fantazē, gribēdams mūs mierināt.

Tad atsteidzas Kārkliņiete ar lielu kurvi uz rokas. Viņa ir mūsu markitante un starpstundās apgādā tēju un baltmaizi. Nolikusi zemē savu nešļavu, tā aizgūdamās sāk stāstīt svaigas vēstis, kuras atnesusi līdz ar svaigu maizi no maiznīcas.

Pie Jelgavas esot nostājušies vāciem ceļā latvju bataljoni, vecāku gadu karavīri, kuru rotas sastādītas tepat Daugavgrīvas cietoksnī. Tie nozvērējušies, ka paliks visi uz vietas, bet vācus savā zemē tālāk nelaidīs. Kaujoties ar prūšiem jau no paša rīta. Tikai tās plintes mūsējiem esot it pavecas, vēl no turku kariem, un tikai pa vienai patronai lādējamas. Toties garākiem štikiem un tā pati viena turku laiku patrona taisot lielāku rībienu un dūmus nekā piecas jaunas. Kā sākuši šaut, Jelgavā izbiruši vai visi logi. Vāci sākumā nobijušies, domādami, ka mūsējiem katram izdots mazs lielgabals, un atkāpušies atpakaļ, bet tagad mācoties virsū no jauna.

Kā apstiprinādama Kārkliņietes vārdus, rūkoņa no Jelgavas puses kļūst stiprāka. Un cerība mūsu sirdīs mainās ar bailēm: vai nu tur

strādā latvju bataljonu vecmodīgās bises, vairīdamas vācus no Jelgavas, vai arī vāci būs mūsējos jau saminuši un tuvojas Rīgai.

Tālās kaujas dunoņa neapklust līdz vakaram, un viņu dzird arī naktī.

Edgars staigā pa istabu, smēķēdams papirosu pēc papirosa. Lāgu lāgiem viņš iet pie loga, paver lodziņu un klausīdamies skatās māju jumtos, virs kuriem zvīļo mēnesnīca.

Es guļu atvērtām acīm, domādams par mūsu mājām, ap kurām drīz šalks vecās liepas, pilnas priecīgas bišu dūkšanas. Man liekas, es jau dzirdu tēva bišu sanēšanu cauri kaujas dunoņai, kas nāk no Jelgavas puses.

Tad abas dūkoņas saplūst kopā – un mani apņēm nemierīgs, murgains miegs.

Es uztrūkstos no viņa, viss nosvīdis un drebēdams. Nupat, nupat tak te bija māte – es dzirdēju viņu saucam mani vārdā, redzēju viņu pašu, bet mātei bija bāls un bēdīgs vaigs.

Es pieceļos gultā sēdus, un uz mirkli man liekas, ka redzu durvīs pazūdam mātes pelēko lakatiņu. Bet nedzird iečīkstamies rokturi, un tagad es atjēdzos, ka durvis no iekšpuses aizšaujamas un ka es pats tās vakarā noslēdzu cieti. Būšu redzējis nelabu sapni, es domāju, apsēzdamies uz gultas malas.

Ir agra rīta stunda, un aiz loga sarkans blāzmo saules lēkts.

Arī Edgars ir piecēlies gultā sēdus un stīvi veras uz durvju pusi. Tad viņš uzmet man savādu skatu, un viņa seja šķiet bāla, par spīti blāzmas asiņainajam mirdzumam.

“Kas tev vainas?” viņš prasa,

“Redzēju māti... viņa sauca mani vārdā,” es sāku stostīties un tad drebēt, jo briesmīgas bailes man piepeši sažņaudz kaklu un locekļus.

Edgara seja kļūst vēl bālāka. Tā izskatās gandrīz balta, bet acis, stīvi ieplestas, atkal veras uz durvju pusi. Tad viņš sakniebj lūpas un pēc brītiņa nosaka:

“Sapņos daudz kas rādās; nevajag visam tūliņ ticēt.”

Es nomierinos, ātri nomazgājos un sāku ģērbties. Jāskrien pēc avīzes, vai neziņos ko jaunu, un jāatnes rīta tējai baltmaize. Mani trenc uz ielas arī vēl kas cits: gribas tikt ārā no mūsu istabiņas, kurā tik piepeši bija sagrābušas mani neizprotamas bailes.

Šo sajūtu es cenšos apspiest ar visu varu, un beidzot man tas izdodas.

Pārtikas veikala komijs stāsta, ka vāci atsviesti no Jelgavas un atkāpjoties lielā steigā. Laikam nemetīšot bēgšanai mieru, kamēr neatradīšoties viņpus robežas.

Vienā stiepienā es esmu augšā pa trepēm, atpakaļ mūsu istabā, un steidzos pastāstīt Edgaram jauno vēsti. Viņam atplaukst seja.

“Brauksim vēl šodien paskatīties, kā iet vecajam pa mājām,” viņš laipni saka, sākdams mazgāties. “Brauksim ar pirmo vilcienu un tad ar kādu Jelgavas žīdu laidīsim tālāk.”

Mēs steidzamies uz staciju, un man ir reizē līksmi un baisi ap sirdi.

Kā gan mājās tagad izskatās?

Mirdzu es atceros tikai vilcienā, kad tas jau sācis tustīt uz Jelgavas pusi.

IV

Kārkliņietes stāsts izrādās mazliet pārspīlēts, jo Jelgavā vēl redz diezgan daudz veselu logu. To pašu, šķiet, nevar sacīt par viņas aizstāvjiem, un vecais leitis, kurš pēc obligatoriskās kaulēšanās apņemas mūs aizvest līdz mājām, stāsta par simtiem kritušu un ievainotu, kas gandrīz visi dienējuši Daugavgrīvas latvju bataljonos. Sveikā palikušie dzenoties vāciem pakaļ, bet slimnīcas esot pārpildītas un kapos jau no agra rīta strādājot racēju komandas.

Mēs izbraucam ārā no pilsētas. Nomales namiņu lielai daļai vēl aizslēgoti logi, kaut gan jau klāt pusdienas laiks. Māju iemītniekus aizbaidījis projām kaujas troksnis, un viņi vēl nav paspējuši atgriezties.

Važona zirdziņš sāk naski rikšot pa šoseju, kurai abās pusēs tagad plešas spilgtzaļi rudzu lauki un rūsgani tīrumi, kas gaida vasarāja sēklu. Padebešos sasaucas dzērvju bari, nākdami mājup no siltām zemēm, bet vecais leitis vēl arvienu stāsta par Jelgavas kauju, pilsētas sargātājiem un viņu likteni.

“Vīri kā brieži, ilksi pārlauzīs kailām rokām,” viņš saka, grozīdams galvu, “tikai tās bises gan krievu ķeizars varēja iedot labākas. Un patronu arī pamaz bija. Varbūt par tās pašas latvju dziesmas dziedāšanu, ejot kaujā...” viņš nosaka, tad apraujas un uzšauj zirdziņam.

“Ko tad šie dziedāja?” Edgars jautā aizžņaugtu kaklu.

“Nu, to pašu – “Dievs, svētī Latviju”. Skanēja visa Jelgava, baroniem svila vaigi, un man vēl tagad tās jūsu dziesmas šalka ausīs skan,” važonis nobeidz, sākdams skatīties uz dienvidiem, kur priekšā dzirdama gurda ratu rībēšana.

“Nupat jau ved atkal,” leitis saka, rādīdams ar pātagu uz braucēju rindu, kas nāk arvienu tuvāk. Tad viņš aptur zirgu un noņem cepuri. Noņemam arī mēs.

Braucēji ir šķūtnieki, sadzīti no Svētes, Garozas un Bramberģes. Veci vīri sirmiem deniņiem un drūmiem vaibstiem. Tie brauc lēni, jo vedamiem nav kur steigties: stundu agrāk vai vēlāk – šodien viņus tā kā tā apņems kapu smiltis.

Citos ratos guļ divi, citos trīs, apsegti veciem, nodriskātiem kareivju mēteļiem, kas apsviluši, naktīs guļot pie ugunskuriem, aplipuši māliem un ložu saplosīti.

Kādā platā bezredeļu orē guļ viens otram blakus veseli četri. Orei kratoties, šineļa stūris ir atslīdējis vaļā, un var redzēt spurotās ūsas un pelnpeleku, bargu veca rezervista seju, kas spītīgi sacirsta uz augšu un izdzisušām acīm veras debesu zilgmē, kur jautri vīteņo cīruļi, saukdami arājus tīrumā.

“Dieviņš vien zina, kas tagad ars tavu tīrumu, tu, debesmāju ceļinieks,” klusi saka vecais leitis, un tad viņam uznāk klepus lēkme, kurai beidzoties tas noslauka ūsas un acis.

Man sāk drebēt lūpas, un, negribēdams, ka Edgars to manītu, es novēršos sānis, sākdams vērot zaļo rudzu lauku, kurā ganās aitu pulciņš. Gans, tērpies kankarainos tēva svārkos, ir pienācis ceļa malā un vēro braucēju rindu un mēmos pasažierus, kuriem vairs nav kur steigties. Es redzu, arī viņam sāk raustīties seja un, sakniebis lūpas, tas dziļāk uzmauc uz acīm cepuri ar aizplīsušo nagu.

Arī viņa tēvs ir aizgājis karā. Varbūt kādā frontes malā arī tas jau kļuvis debesmāju ceļinieks.

Kad šķūtnieku rinda pabraukusi garām, leitis uzšauj zirdziņam – un mēs braucam tālāk. Tad ceļš sāk mazliet liekties uz augšu un uziet pazema kalna mugurā, kurai krustām pāri stiepgas izlocītas nesen raktu grāvju līnijas, šķērsodamas rudzu lauku. Ap grāvjiem lokās pelēki stāvi, nesdami ārā nedzīvus augumus un guldīdami viņus turpat rudzzālē. To ir daudz, un te iznāks, mazākais, vēl viens ešelons.

Vedējs aptur zirgu un sāk stāstīt, rīkodamies ap savu pīpīti:

“Tepat jau ir tā kaujas vieta. Vāci nākuši dziedādami uz Jelgavu, jo viņiem bijušas saņemtas tādas vēstis, ka krievu karaspēks jau atkāpies pār lecavu un labi ja lūkošot vēl turēties pie Misas. Ar krievu draugiņņikiem jau neesot karošana, vāci smējušies, tikai skriešanās sacīkste. Velns ar’ ārā, kur tiem bārdainiem večiem esot žiglas kājas – pat kavalērija netiekot līdz!

Viņi nezinājuši, ka latvju zemessargu rotas šepat uzcēlušas ierakumus un gaida, lai dziedātāji pienāk tuvāk. Aizmirsusies i dziesma, kad saņemti ar zalvju uguni. Tā plāvusi vāciešus kā zāli, jo viņi nākuši tāpat pulkā, kaušanos nemaz negaidīdami. Jātnieki sajukuši kopā ar kājniekiem, un daļa jau metusies atpakaļ. Tad vāci sakārtojušies cīņam un cīnījušies divas dienas, aizvakar un vakar, bet nevarējuši uz priekšu tikt. Mēģinājuši gan ar ložmetējiem izplaut sev ceļu, gan šāvuši lielgabaliem, gan gājuši uz štikiem, bet nekā. Mūsējie stāvējuši kā mūris, un vāci sākuši atkāpties lielā steigā, domādami, ka krieviem pienākuši lieli spēki un ka tie var tikt viņiem

sānos vai aiz muguras. Nezinājuši, ka te stāv pretim tikai divi latvju bataljoni.

Tur nu guļ tie svešās zemes tīkotāji,” vedējs saka, ar pātagu rādīdams uz klaju, kas stiepjas aiz ierakumu līnijas. “Ievainotos un daļu kritušo gan paspējuši paņemt līdz, bet tāpat būs mūsu racējiem vēl darbs pēc savējo aprakšanas,” leitis nobeidz, noglabājis pīpi kabatā un ņemdams grožus rokās.

Mēs braucam cauri tai kaujlauka daļai, kurai vēlušies pāri vācu uzbrukumi. Daži viņu līķi guļ netālu no tranšejas dienvidu malas, cits ar seju uz leju, cits sagriezies uz sāniem. Pašā ceļa malā, atmuguriski kritis un plati ieplētis rokas, dus milzīga auguma kareivis vācu kaskā, un sastingusī roka ceļ dūri pret debesīm, vēl nāvē draudēdama. Aiz viņa otrs un trešs ņirdzīgi saviebtām sejām un vaļā palikušām asiņainām mutēm, un vecais leitis mums stāsta, tie esot dabūjuši ar durkli krūtīs, jo daļai vācu izdevies aizskriet līdz pašai ierakumu malai, bet tikai retajam laimējies tikt no tās dzīvam atpakaļ.

Pa labi un pa kreisi no ceļa guļ pelēkzili augumi. Tad važoņa zirdziņš izbiedēts sitas sānis, jo grāvī, kas iet gar ceļa malu, glūn, sakrituši cits uz cita, trīs miroņi. Viņu sejas jau metas zilganmelnas, jo laiks ir silts un tie acīmredzot krituši pašā kaujas sākumā. Bet izdzisušajās acīs vēl blāvo ļauns, nespodrs mirdzums kā lielas naida uguns atspīdums.

Beidzot mēs esam miroņu laukam cauri – un ap mums atkal sāk plesties zaļas rudzu svītras, mainīdamās ar mālainiem arumiem un augļu dārziem, kuros slēpušās snauž Zemgales saimnieku sētas.

Pie kādas no tām notikusi jauna saskriešanās ar vāciem, jo laidara mūris ir ložu sakapāts, dažām ābelēm nopļauti pumpuru pilnie zari, vienam klēts galam vairs nav jumta, bet dzīvojamās ēkas vietā redz kūpošas krāšņatas, no kurām ceļas augšup nokvēpis skurstenis.

No drupu kaudzes ceļas gaisā tievas dūmu strūkliņas, un diendusas stundas vēsma nes mums virsū vēl karstas plēnes, kurām nāk līdzī smaga gruzduma smaka un svelmes elpa.

Leitis atskatās pār plecu, kā gribēdams atkal uzsākt valodas, bet apraujas, ieskatījies mums sejās, un nopūzdamies sāk skubināt zirdziņu.

Kaut jel drīzāk tiktu mājās! Man piepeši palikusi smaga galva un gurst sirds, kā jūtot lielu nelaimi. Puszagšus es uzmetu Edgaram ātru skatu. Viņam ir bāla seja, cieši sakniebtas lūpas, un es manu, ka baisīgais nemiers, kas mani sagrābis no jauna, māc arī brāļa dvēseli.

Edgars piesola važonim pusrubli dzeramnaudas, ja tas brauks ātrāk, un leitis sāk strādāt ar pātagu, kaut gan zirgs nav no slinkajiem un tam labi sokas tecēšana.

Vairs tikai trīs verstis līdz mājām. Tagad tikai divas, un nu jau var saredzēt veco liepu milzīgos augumus, caur kuru zariem manāmi ēku jumti. Netrūkst neviena, un mēs atviegloti uzelpojam, jūtot, ka noveļas baisīgā nemiera smagums no sirds.

Nē, mūsu māju tuvumā nekas nav noticis – un tātad mājās arī ne. Viņas stāv neaizskartas, un ap tām kā agrāk šalc veco liepu pulks, kas salapojis tās apslēpj no visu kaimiņu un lielceļa gājēju acīm ar savu zaļumu.

Bet kāpēc neviens nenāk mūs saņemt? Agrāk, ik reizes pārbraucot, ganumeita vai kalpone steidza atcelt pagalma vārtus un viņām līdzī skrēja vecais Pakans, ar līksmu riešanu sveikdams savu draugu ierašanos. Pagalma vidū mūs mēdza sagaidīt māte, kupla kā visas Zemgales saimnieces un smaidiem tā pielijušu seju, ka likās – smēja visas sīkās grumbiņas zem acīm un deniņos. Un tad no zirgu staļļa puses vai klēts nāca tēvs, vingri un cieti sperdams ik soli un taisni nēsdams gadu nastas nesaliekto, slaiko virsdienesta seržanta augumu – savā laikā labākais šāvējs visā Varšavas gvardijā. Viņa kalsnā seja bija barga un skarba, bet zem garajām ūsām paslēpies vizēja viegls pussmaids, pussmīns par dēlu ierašanos.

Leitis pats atceļ vārtus, un mēs iebraucam pagalmā. Un tad mums ievilņo ausīs kāda skaņa, kas liek sirdīm sažņaugties briesmīgās bailēs un dvēselēm nodrebēt.

Tā ir bērnu dziesma “Mājās, mājās steigsimies”. Viņa plūst no mūsu istabas saimniekgala logiem un viņo pāri pagalmam. Dziedātāju nav daudz, jo dziesma skan gurdi un klusi, bet atbalsojas krūtīs ar tādu spēku, ka mēs ar Edgaru metamies, cik jaudas, skriet uz istabas pusi.

Mēs izskrienam cauri lievenim, priekšnamam un ēdamistabai un apstājamies pie zāles durvīm, atspiezdami pret viņu stenderēm un krampjaini saķerdamies rokām, jo mums ļodzās ceļi un nepieturoties jāsaļimst.

Pirmo mēs ieraugām tēva seju, jo tā vērsta tieši pret durvīm. Viņa ir pelēkbāla, un sveču ugunis, kas zvīļo zem viņas, met tēva sejai pāri vaska dzeltenu atspīdumu.

Tēva seja ir bāla, bet cieta un skarba kā arvien, tikai acu plakstiņi mazliet sarkanāki, un melnās ūsas, kurās viz vecuma sarma, nokarājas lejup, gandrīz aizskardamas dziesmu grāmatu, ko tēvs tur rokās, ar savu balsi vadīdams dziesmas melodiju, jo saimes ļaudis, kas nostājušies no tēva pa labi un pa kreisi un pie pašām durvīm, ir gandrīz visi leiši un luterāņu dziesmas nedzied. Viņi stāv nodurtām galvām, salikuši rokas, bet lūpas kustas tikai vecajai Edei un Jurītim, kuram tēvs dod žēlastības maizi kā vecam kalpam, kas visu mūžu nodzīvojis mūsu mājās un jau vectēvam kalpojis.

Mūsu skati klīst pa istabu, apstaigādami mājnieku sejas, maldās no vienas pie otras, meklē un mēmi vaicā, bet mātes nav nekur.

Tad viņi atgriežas pie bālpelēkās tēva pieres pilni izmisuma baiļu – un tēva asiņu balss mūsējai atsaucas. Viņa vaigu grumbas nodreb, noraustās piesarkušie plakstiņi, gausi celdami uz augšu un atsegdami acis, kas, nolaistas lejup, skatījušās pāri dziesmu grāmatai. Viņas ir pilnas smagu bēdu un baisas uguns un stīvi iurbjas mums sejā. Tad tēva plakstiņi kā mādami atkal laižas lejup, atkal slīdēdami pāri grāmatās lappusēm, kurās lasāma vecā bērnu dziesma.

Klausīdami nedzirdamai pavēlei, ko paudis tēva skatiens, mēs sākam virzīties tuvāk un vērties turpu, kur tēva priekšā, mijoties

sveču gaismai ar pēcpusdienas saules gaismu, balo kaut kas pelēkbalts. Tad mēs pavirzāties vēl tuvāk, saimes ļaudis atkāpjas sānis, dodami ceļu, un kājas mums pašas no sevis saļimst ceļos, no krūtīm sāk lauzties nevaldāmas elsas, jo sveces deg zārka galvgalī un zārkā guļ mūsu māte, tērpta melnajās svētku drānās, uz krūtīm saliktām rokām un viņās iespiestu mutautiņu.

— — — —

Ir vēla nakts un pie debesīm jau sāk bālēt zvaigznes, kad tēvs beidz mūsu mājas bēdu stāstu. Viņš runā klusi un gausi, ar piesmakušu kaklu, brīžiem apstādāties, kad tam aizraujas balss. Un vārdi, kas nāk pār tēva lūpām, krīt dunēdami mums dvēselēs kā smagi akmeņi.

Kaujas priekšvakarā krievu karaspēks, bēgdams uz Jelgavas pusi, ņēmis šķūtis visās šosejai tuvākās mājās – un no mūsu sētas izrīkoti veseli trīs pajūgi. Tēvs baidījies, ka savus zirgus vairs neredzēs, un tāpēc braucis kā trešais braucējs Jurītim un Juzim līdz. Par mājās tikšanu daudz nebēdājis, neticēdams, ka vāciem tīri pa jokam atdos Kurzemi. Vēl ātrāki, kā nākuši, tie bēgšot atpakaļ, viņš domājis, bet ko lai dara saimnieks, ja paliek pašā sējas laika sākumā bez zirgiem un nav, ko arklā jūgt?

Kad sākusies šaušanās Ruļļu kalnos, Jelgavā izcēlusies panika – un krieviņi bēguši kur kurais. Mūsmāju šķūtnieki izgāzuši viņu mantas uz ielas un paslēpuši zirgus un ratus kādā iebraucamā vietā. Kalpi palikuši pie zirgiem, bet tēvs atcerējies jaunību un savus gvardijas seržanta laikus un, nevarēdams nociesties, gājis uz Ruļļu kalna pozīcijām, kur vāciem nostājušies ceļā latvju zemessargi.

“Gribējās izmēģināt roku, vai nav pavisam aizmirsusi rīkoties ar šauteni, un bija arī mazliet kauns: jātiek drīzāk mājās, tūliņ varēs agrīnos miežus sēt, un kā nu nepalīdzēt vīriem, kas karo, lai vāci muktu atpakaļ un ceļš uz mājām būtu atkal vaļā!” tēvs kā atvainodamies nosaka.

Ruļļu kalna pozīcijās tēvam nācies kādu laiciņu stāvēt dīkā, jo uz trim mūsējiem bijušas tikai divas šautenes. Tad kāda no tām tikusi brīva, un virsnieks, kas sākumā gribējis dzīt tēvu projām, drīz vien teicis, šis esot tīri labs talcinieks. Kad vāci atkāpušies, negribējis vairs laist projām, solīdams celt par virsseržantu. Bet tēvs pēc kaujas atkal palicis no karavīra par saimnieku, domājis tikai par miežu sēju un, aizbildinādamies ar saviem sešdesmit gadiem, steidzies atpakaļ uz Jelgavu, lai jūgtu zirgus un brauktu mājās. Bijis tāds nemierīgs prāts – kā paredzot nelaimi.

Tā ienākusi mūsu mājās līdz ar diviem zemessargiem otrā dienā pēc tēva aizbraukšanas, kad vāci jau bijuši pie Jelgavas. Viens no zemessargiem bijis leitīšs Kazimirs, kas pirms gadiem kalpoja pie tēva par puisīti, otrs – kāds krievinieks. Abi atklīduši pa krievu bēgšanas laiku no savas draudzības un, vācu jātniekiem aizņemot ceļu, slapstījušies pa birstalām un krūmiem, nezinādami, kur palikt, un negribēdami gūstā krist. Tad Kazimirs atcerējies, ka tepat tuvumā esot mūsu mājas, un devies turpu, vedams krievu sev līdzī. Abi tik ilgi bučojuši mātei rokas, līdz tā bijusi ar mieru dot bēgļiem patvērumu. Iedevusi vecās tēva drēbes, ko apvilkt kroņa drānu vietā, un piekodinājusi paslēpties kūtsaugšas salmos.

Piekusušie bēgļi nekāpuši vis kūtsaugšā, kā māte mācījusi, bet nolikušies gulēt turpat pūnē uz āboliņa rindas. Rīta agrumā viņus tur uzgājuši vācu jātnieki, pēc Jelgavas kaujas drāzdamies projām no Zemgales un meklēdami pa sētām barību, ko pabarot savus noskrietos zirgus. Māte gan teikusi, ka gulētāji esot viņas algādži, bet vāci pamanījuši krievu kājās vēl ķeizara dotās bikses – bijis nolīcis ar visām gulēt.

Vāci pārskaitušie, sākuši lādēties un kliegt, ka māte esot krievu spiegu slēpēja un ka spiegu vainas dēļ šiem neizdevies ieņemt Jelgavu. Viens no virsniekiem iesitis mātei ar jātnieku pātagu, un Pakans klupis tam krūtīs, pārkozdams roku. Vāci viņu turpat nošāvuši un teikuši, ka tūlī noturēšot lauka kara tiesu. Virsnieki

parunājuši savā starpā, un vecākais tad paziņojis, ka kara tiesa nospriedusi visiem trim apsūdzētiem nāves sodu.

Abiem pārgērbtiem krievu zaldātiem par spiegošanu vācu armijas aizmugurē un mātei par spiegu slēpšanu.

Nelīdzējušas ne mātes asaras, nedz saimes mešanās ceļos un lūgšanās žēlot saimnieci. Visiem trim sasietas rokas, tie pievesti pie vāgūža durvīm un nošauti ap saules lēkta stundu.

Papriekš māte, kas, stāvēdama pretim jātnieku karabīniem, lūgusi par dēliem Dievu, un pēc tam Kazimirs ar krieviņu.

Tad vāci sakāpuši zirgos un, teikdami drīz nākt ar lieliem spēkiem atpakaļ, aizjājuši uz Elejas pusi.

Debesīs deg saules lēkts, bet miegs nevienam no mums nenāk prātā. Mēs sēžam, kā sēdējuši, pie tēva istabas galda arī pēc tam, kad viņš beidzis stāstīt un ar plaukstu izslaucījis pietvīkušās acis.

Saimes galā nokludz durvis, un pāri pagalmam ar slaucenēm rokā aiziet kalpones. Jumtā dūdo baloži, iečīkstas akas vinda, un mēs skatāmies logā, aiz kura ceļ savus vēl kailos zarus ceriņu krūms. Salapojis viņš gandrīz aizsedz logu, un ziedu laikā viņa violetās vālītes spraucas istabā, dvašodamas maigi saldu smaržas reibumu. Tad gandrīz nevar saredzēt ēkas, un tēvs jau sen taisījās apcirpt krūmam saknes, bet atlika šo darbu no viena pavasara uz otru, klausīdams mātes lūgumam.

Šo ceriņu krūmu tā bija pārvedusi drīz pēc kāzām no savām mājām, un viņa ziedu elpa tai atgādināja Mežotnes dzimteni.

Cauri ceriņu krūma zariem, kas pilni piebriedušu pumpuru, tagad vēl var redzēt laidaru, aiz kura sarkani liesmo padebeši, un redz arī vāgūža durvis. Virs tām ir mūra kaļķos iekalts skaitlis "1895".

Tas ir tas gads, kura rudenī mūsu tēvs, pārnācis no virsdienesta un beidzis uzcelt vectēva aizsāktos jaunus staļļus, braucis uz mežotniešiem pēc līgavas, klausīdams vecās mātes žēlabām, ka saimnieces gaitas tai palikušas par grūtām un dēlam ar' gadi ejot uz priekšu. Esot pats pēdējais laiks meklēt Vanagu mājām jaunu saimnieci.

Mūsu skati atraujas no tēva kāzu gada skaitļa un sāk slīdēt lejup, atkal apstādamies pie vāgūža durvīm.

Man liekas, ka pāri pagalmam var viņās saredzēt deviņus mazus caurumiņus, par spīti asarām, kas miglo acis.

Tos izurbušas vācu karabīnu lodes, un šāvēji bijuši trīs.

Trīs vācu lodes nonāvējušas mūsu māti, trīs lodes gājušas cauri viņas krūtīm, kad saules lēkta stundā tā nostādīta pie vāgūža durvīm – asarām nolijušu seju, nevarēdama pēdējai lūgšanai salikt rokas, kas sasietas tai uz muguras, un drebošām lūpām vēl minēdama dēlu vārdus, kad skanēja komanda, rībēja zalve un drāzās ložu šalts.

Viņas balsi dzirdēja mūsu asiņu balss cauri lecavas siliem, Olaines mežiem un Tīreļpurva klajiem, un līdz nāves stundai tā skanēs mums dvēselēs.

V

Lazdu krūmos mirdz maigi dzeltenas ziedu bārkstis, blīgznas un kārkli šūpo zeltainas, un aploka bērziem sprāgst pumpuri; viņu zaros vietām jau pavīdējis pirmo lapu vārais zaļums, jo šogad ir agrs pavasaris.

Jānogulāji un ērkšķu puduri vieš lapas un bālzaļganus ziedus, un ap tiem dūc bišu izlūki, vēl pusnoreibuši no ziemas guļas. Saulstaru izviļināti no tropiem, viņi pirmie uzsākuši priecīgo medus dziesmu, kas kļūst sadzirdama ap lapu plauku un beidz ar viņu birumu.

Mātes bērū diena ir silta un gaiša, un tikai pašā apvārkšņa malā staigā baltu padebešu pulki.

Mēs iznesam mātes zārku no istabas ābeļdārzā, kur klēts galā jau sastājušies bēriniēki un saimes ļaudis, un noliekam viņu uz blakus sabīdītiem soliem. Tad tēvs ar Edgaru noceļ zārka vāku, lai māte pēdējo reizi redzētu savu sētu, viņas pagalma tekas, pa kurām tā divdesmit gadus staigājusi, iedama saimniecības gaitas, un veco ošu gatvi, pa kuras vareno stumbru starpu aizvijas mūsu māju ceļš.

Šodien pa to aizvedīs mūsu māti pēdējā braucienā vecais bērns, viņas rāmais un uzticamais godību un tirgus zirgs.

Mātes sejā nav sāpju, nedz moku, tikai kluss, sastindzis miers. Viņa vēro sētu un palicējus caur aizvērtiem acu plakstiņiem, un ap lūpu kaktiem tai iegūlušas vieglas miroņu smaida rievās.

Tad vecais Kalnietis, mūsu kaimiņš un pērminders, uzsāk trīcošā balsī bērnu dziesmu – un mēs dziedam līdz. Atsaukdamies dziesmas šalkai, vējš iežūžojas ābeļu zaros, sapurina ziedošās lazdas un uznes mums virsū dzeltenus ziedu putekšņus. Tiem apbirst mūsu galvas un pleci un mātes miroņauts, uztverdam viņas dārza sveicienu.

Vēja pūsmi atlaižas līdz apmaldīties bišu pāris un dūkdams sāk riņķot ap zārka galvgalu. Viņas nolaižas tik zemu, ka spārnim sapinas mātes matu cirtās, kas glaužas tai ap deniņiem un palikušas lakatiņa neapsegtas. Varbūt bites ir pievīlis mātes vaigu vaskainais dzeltenums vai miroņpalagam uzšūtās baltās puķes. Kad tēva pirksti izņem bites no mātes matiem un palaiž vaļā, viņas, sirdīgi dūkdamas, uzšaujas gaisā un pazūd aiz ābeļu galotnēm.

Tēvs neveikliem, drebošiem pirkstiem sakārto mātes lakatiņu un matus, kurus sajaukuši viņa bišu spārni, un pārvelk ar plaukstu sev pār seju, noslaucīdams iesirmajās ūsās ieritējušu lielu asaru. Tad viņš saņemas, atkal ir bāls, ciets un mierīgs un, nenovērsdam no mātes sejas acu, klausās Kalnieša vārdos, jo dziesma ir galā un vecais pērminders teic izvadīšanas runu.

Elsas man smacē kaklu. Es novēršu asarainās acis no zārka, cenšos neklausīties Kalnieša vārdos, kas nāk svinīgi un lēni, un sāku skatīties vecās ābeles zaros, kurus tā izpletusi pār bērnieku pulciņu.

Pērnrudē mēs ar māti ņēmām viņas ābolus. Tie ir lieli un dzeltenbalti, ar vidū paslēpušos medainu zeltainumu, un māte mēdza smiedamās teikt, ka viņi garšojot pašam ķeizaram.

Ābelei ir vairāk gadu nekā mūsu tēvam. Tā atvesta no Rundāles, kur pirms simts gadiem nodzīvojis dažas dienas Napoleons, iedams karā uz Maskavu.

Vai arī lielajam karotājam toreiz būs gājuši pie sirds šīs ābeles ciltsmātes augļi, es nezinu. Man ar Edgaru tie garšoja lieliski, un māte mums, rudeņos braucot uz Rīgu skolā, deva pa lielai kastei līdzī – lai ēdot un māti pieminot.

Tekainīša gados man tikās rāpties augšā pa krevelaino vecās ābeles stumbru, kāpelēt pa viņas zariem un skatīties no virsotnes uz mūsu mājām kā no zaļa lapu kalna. No šī paraduma mani nespēja atradināt ne tēva sikсна, nedz mātes bāršanās, jo cietie sauso zaru lūzumi plosīja man biksītes.

Šī pati ābele reiz paglāba mani no traka suņa, kas diendusas stundā bija ieskrējis mūsu pagalmā un putojošu, ieplestu muti lēca man klāt. Es uzrāvos ābelē kā vētras celts un sāku skaņi raudāt. Suns grieza zobus un slaistījās ap ābeles stumbru, un no bailēm man tirpa rokas un kājas. Es būtu drīz nogāzies zemē, ja manus brēcienus nedzirdētu māte, kas gulēja tēva istabā dienvidu – tēvs bija aizbraucis uz Jelgavu. Es pamanīju logā mātes izbiedēto seju, tad tā pazuda, priekšnama durvis atskrēja vaļā – un uz lieveņa izsteidzās māte ar tēva medību bisi rokās. Ap lieveņa stabu pajuka uguns un dūmi, un šāviena troksnis man likās tik briesmīgs un skaļš, ka pirksti atspruka no ābeles zara vaļā un es novēlos zemē – turpat blakus svešajam sunim, kam divkārtējs skrošu lādiņš bija sašķaidījis galvu.

Līdz tai dienai un arī pēc tās māte netika ņēmusi rokā nekādu šaujamo un pati nezināja pasacīt, kā tai bija veicies notēmēt un reizē pasprūdīt abus bises gaiļus. Pat vistas viņa nevarēja nokaut – visu mājas kustoņu kaušanas darbi bija jādara tēvam vai vecajam Jurītim –, bet, redzot mani briesmās, tai diezin kur bija radusies dūša un gadījies cīņas spars.

Vecais Kalnietis ir beidzis savu runu, un mēs ejam pēc kārtas pie mātes atvadīties. Tēvs noglāuda viņai pieri un vaigus, kodīdams savas iesirmās ūsas, un tad atgriežas, jo tagad arī viņam sāk raustīties pleci.

Tad noliecas pār zārku Edgars, un seja tam ir dzeltenpelēka kā mātes vaigs; viņš sažņaudz dūres, sakož zobus tik cieti, ka tam piepamst žokļu muskuļi, un, noskūpstījis mātei roku, atiet sānis, dodams man vietu.

Es redzu mātes vaibstus kā caur miglu, jo acis pieplūdušas asarām. Es paņemu mātes roku savos pirkstos – tā ir stinga un dveš ledainu vēsmu – un, noliecies, lai noskūpstītu lūpas, sāku grīļoties – man sejā ir iesitusies saldeni pretīga trūdu smaka.

Laiks ir silts – un no viņa rīta jau pagājuši divi dienvīdi.

Tad zārkam uzliek vāku, mēs uzceļam mātes šķirstu uz ratiem, kurus piebraucis Jurītis, un vecais bērns sāk gausi locīt galvu, vezdams savu saimnieci viņas pēdējā braucienā.

Tēvs ved bērni aiz galvas, mēs ar Edgaru ejam ratiem blakus, pieturēdami zārku, lai to nekrata izbrauktā ceļa grumbas.

— — — —